

MU'TAZILIYLIK OQIMINING VUJUDGA KELISHI VA FALSAFAFIY FIKRLARI

Axmatov Shahzod Boymirza o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistenti

+998971081661

akhmatovshd1777@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Mu'taziliylik oqimining vujudga kelishiga oid qarashlar keltirilgan. Shuningdek bu oqimning vujudga kelishida muhim rol o'ynagan shxslarni ham ko'rishimiz mumkin. Bundan tashqari mu'taziliylikning asosiy qarashlari ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Islom, mazhab, mu'tazila, Hasan Basriy, Vosil ibn Ato, xorijiyalar, qadariylar, ratsionalistik fikrlar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены взгляды на возникновение движения мутазилитов. Мы также можем увидеть лиц, которые сыграли важную роль в возникновении этого движения. Кроме того, также представлены основные взгляды мутазилитов.

Ключевые слова: *ислам, секта, мутазилы, Хасан Басри, Василь ибн Ата, иностранцы, Кадарис, рационалистические идеи.*

ABSTRACT

This article presents views on the emergence of the Mu'tazilite movement. We can also see the individuals who played an important role in the emergence of this movement. In addition, the main views of Mu'tazilites are also presented.

Keywords: *Islam, secta, Mu'tazila, Hasan Basri, Wasil ibn Ata, xarijia, Qadaris, rationalist ideas.*

KIRISH

Islomdagi boshqa mazhab va mazhablar kabi mu'taziliylik ham xalifalik davrlarida vujudga kelgan. U Muhammad (s.a.v.) Madinaga hijrat qilganlaridan so'ng qariyb ikki asr o'tgach paydo bo'lgan. Muhammad (s.a.v.) hayotligida Islom oddiy va keng tamoyillardan iborat edi. Bu aqidaning soddaligi undan keyin ham bir qancha vaqt davom etdi. O'sha davrda Islom va dunyo imperiyalari kuchlari o'rtasida bo'lib o'tgan urushlar, rimliklar va forslar, payg'ambar vafotlaridan so'ng, arablarning ruhiy va jismoniy kuchlarini to'liq o'zlashtirdilar. Musulmonlar dastlab o'z e'tiqodlarini targ'ib qilish bilan shunchalik band edilarki, ularning aqidalari haqida

mavhum munozaralarga berilish uchun vaqtlari kam edi. Hatto o'sha paytda ham harbiy yurishlarga unchalik aloqasi bo'lmagan va shuning uchun ilohiy ilmlar va boshqa ishlar bilan band bo'lish uchun bo'sh vaqtlari bo'lgan bir guruh sahobalar (supa ahli) bor edi.

Kengayayotgan xalifalikda islom madaniyatining rivojlanishi bilan turli xil yangi masalalar yuzaga kelishi va yangi tafakkur maktablarining vujudga kelishi tabiiydir. Xorijiylar va shialar o'sha davrda Islomdagi yetakchi siyosiy oqimlardan edi. Keyinchalik o'sha davr siyosiy taraqqiyotida mo'tazillikning haqiqiy asoschilari bo'lgan qadariylar maktabi ham o'z poydevoriga ega bo'ldi. Qadariylarning ta'limotlarini birinchi bo'lib e'lon qilgan kishi Ma'bad al-Juhaniydir. U umaviylar davrining dastlabki davrida yashagan. Rivoyat qilinishicha, Ma'bad al-Juhaniy Ato ibn Yassor bilan birga bir kuni musulmon olimi Hasan Basriy huzuriga kelib: "Ey Abu Said, bu hukmdorlar (Umaviylar hukmdorlari) musulmonlarning qonini to'kadi va og'ir ishlarni qiladilar va ularning ishlari Allohning amri bilandir, deyishadi", dedilar. Hasan: «Allohning dushmanlari, ular yolg'onchilardir», deb javob berdi. Shunday qilib, ilk mo'taziliylar tomonidan ilgari surilgan birinchi ta'limot: "Inson o'zining yomon ishlari uchun javob beradi; ularni Xudoga bog'lamaslik kerak". Bu qadar ta'limoti sifatida tanilgan; demak, ilk mo'taziliylarga Qadariylar nomi berilgan¹. Xuddi shu sababga ko'ra, ularni adalitlar, ya'ni Xudoning adolat sohiblari deb ham atashgan, chunki Xudoning adolati faqat odamni o'z harakatlari uchun javobgarlikka tortish orqali kafolatlanishi mumkin. Ma'bad al-Juhaniy bu ta'limotlarni omma oldida targ'ib qilgan va shuning uchun xalifa Abdulmalik buyrug'i bilan 80/699 yilda Hajjoj tomonidan o'ldirilgan. G'aylon al-Damashqiy Ma'bad al-Juhaniy o'ldirilgandan keyin shu kabi qarashlarni targ'ib qilish uchun kelgan. Shuningdek, odamlarni to'g'ri amallarga chorlash, ularni yomonlikdan uzoqlashtirish har bir musulmon zimmasiga yuk ekanligini ta'kidlagan. G'aylonning bu qo'shilishi Umaviylar hukmronligini saqlab qolishga ochiqdan-ochiq tahdid edi. Natijada G'aylon 105/723 yilda hokimiyat tepasiga kelgan Hishom ibn Abdulmalik tomonidan o'ldirilgan. G'aylonning o'limi uning o'ldirilish sababini jonlantirdi. Uning ta'limoti tobora kuchayib borayotgan bu qarashlar katta ta'sir ko'rsatdi. Mu'taziliylik bir hodisaga qarab shunday nomlangan². Hikoyada aytilishicha, bir kuni Imom al-Hasan Basriy masjidda shogirdlariga saboq berayotgan ekan. Darslar tugamasdan bir kishi kelib, unga shunday dedi: "Endi bizning zamonamizda bir toifa paydo bo'ldiki, uning a'zolari katta gunoh qilgan odamni kofir deb hisoblab, uni islom doirasidan tashqarida deb hisoblaydilar. Shunga qaramay, katta gunoh qilgan odamga najot

¹ M. Saheed Sheikh (n.d.). Studies in Muslim Philosophy, Lahore, Pakistan.

² Sharif, M. M. (1963). A History of Muslim Philosophy, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, Germany 1963.

umidini beradigan yana bir guruh odamlar paydo bo'ldi. Ular bunday gunoh haqiqiy mo'minga hech qanday zarar keltira olmasligini ta'kidlaydilar. Ular amalni iymonning bir qismi deb hisoblamaydilar va iymonsiz kishiga ibodatning foydasi bo'lmaganidek, gunoh ham Allohga mo'min bo'lgan kishiga hech qanday zarar keltira olmaydi, deb hisoblaydilar. Sizning fikringizcha, haqiqat pozitsiyasi bormi va qaysi aqidani qabul qilishimiz kerak? Imom al-Hasan bu savolga javob bermocchi bo'lganlarida, uning uzun bo'yinli shogirdi o'rnidan turib: "Kabir gunoh qiluvchi kofir ham, komil mo'min ham emas. u kufr va iymon o'rtasida - oraliq holat (manzilah bayn manzilatayn) o'rtasida joylashgan. Gapirgach, masjidning boshqa burchagiga o'tib, o'zining bu e'tiqodini boshqalarga tushuntira boshladi. Bu kishi Vosil ibn Ato edi. Imom unga bir nigoh tashlab: "Man "tazala "anna", ya'ni, "u bizdan uzoqlashdi". O'sha kundan boshlab Vosil va uning izdoshlari al-Mu'tazilila, chekinuvchilar yoki bo'linuvchilar deb ataldilar. Ibn Munabbihning yozishicha, "al-Mu'tazila" unvoni Imom Hasan al-Bashriy vafotidan keyin modaga kirdi. Shuningdek, Amr ibn Ubayd va uning tarafdorlari Qatoda bilan birga bo'lishdan uzoqlashdilar, shuning uchun ularga al-Mu'tazila nomi berildi³

Buyuk mo'tazila a'zosi Abu al-Husayn al-Xayyotning fikriga ko'ra, al-Mo'tazilaning beshta asosiy tamoyili mavjud bo'lib, o'zini mo'tazila deb da'vo qilgan kishi to'liq amal qilishi kerak:

- 1- Ilohiy birlik (al-tavhid).
- 2- Ilohiy adolat (al-'adl).
- 3- Mukofot va'dasi va jazo (al-va'd val void).
- 4- E'tiqod va kufr holatlari orasidagi holat (al-manzilah bayn manzilatayn), va nihoyat
- 5- Yaxshilikka buyurmoq va yomonlikdan qaytarmoq (amr bi'l ma "ruf val nahy "an al-munkar").

Birinchi ikkita ta'limot boshqalaridan ko'ra muhimroqdir, deyish mumkinki, mo'taziliylar, yuqorida haqli ravishda aytib o'tilganidek, o'zlarini "Birlik va adolat ahli" deb atashgan.

XULOSA

Mo'taziliylar chuqur ratsionalistlar bo'lib, diniy, vaqtinchalik va abadiy masalalarni hal qilishda fikrlash juda muhim rol o'ynaydi. U hijratdan (Payg'ambarning Makkadan Madinaga hijrat qilishlari) ikki asrdan keyin paydo bo'lgan. Mazhabning boshlig'i Imom Hasan Basriyning shogirdi Vosil ibn "Ato" ekanligiga ishonilgan. Ularning asoslaridan ba'zilari: Ilohiy vahdat (al-tavhid). Ilohiy

³ De Boer, T. J. The History of Philosophy in Islam. (London, Luzac 1903)

adolat (al-adl), ajr va'dasi va jazo (al-va'd val void), iymon va kufr o'rtasidagi holat (al-manzilah bayn manzilatayn), yaxshilikka buyurmoq va bilonhyru'l nahiylardan qaytarmoq. almunkar). Yuqorida sanab o'tilgan ta'limotlarga asos bo'ladigan boshqa ta'limotlar ham mavjud bo'lib, ulardan ba'zilari: Allohning sifatlarini inkor etish, go'zal qarashni inkor etish, pravoslavlar tushunadigan va'da va tahdidni inkor etish, Qur'onning yaratilganligiga e'tiqod qilish, insonning amallarini yaratish muammosi, shuningdek, Xudoning irodasi muammosi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. M. Saheed Sheikh (n.d.). Studies in Muslim Philosophy, Lahore, Pakistan.
2. Sharif, M. M. (1963). A History of Muslim Philosophy, Otto Harrassowitz,
3. Wiesbaden, Germany 1963, vol. 1.
4. De Boer, T. J. The History of Philosophy in Islam. (London, Luzac 1903)
5. O' Leary De Lucy. Arabic Thought and Its Place in History. (London 1939)